3. Nacionalna konferencija sa međunarodnim učešćem
Fakultet tehničkih nauka u Čačku, 25-27. Septembar 2015.

3rd National Conference With International Participation
Faculty of Technical Sciences in Čačak, 25-27. September 2015

UDK: 371.214 Stručni rad

KOMPARATIVNA ANALIZA STRATEGIJA OBRAZOVNOG ODRŽIVOG RAZVOJA U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA

COMPARATIVE ANALYSIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT EDUCATIONAL STRATEGIES IN THE COUNTRIES OF THE WESTERN BALKANS

Biljana Marić[1], Vesna Jevtić[2]
[1,2]*Hemijsko-prehrambena tehnološka škola Beograd,*
[1]biljanacmaric@hotmail.com, [2]vesnajevtic20@gmail.com

Apstrakt: *Kako se koncept održivog razvoja istovremeno bavi aktuelnim globalnim pitanjima i budućim generacijama, trebalo bi da bude prisutan u obrazovnom sistemu, kako kroz obrazovne programe, tako i u celom obrazovnom okruženju. Obrazovanje za održivi razvoj predstavlja odgovor formalnog obrazovanja na globalne izazove s ciljem da se učenicima pomogne da razumeju šta održivi razvoj podrazumeva sa globalnog i lokalnog aspekta, kako da svoje kapacitete iskoriste za kritičko razmatranje i sistemsko razmišljanje o budućnosti, te da ih podstakne da razmisle o individualnim akcijama koje doprinose održivom razvoju zajednice. Cilj istraživanja je prikupljanje i analiziranje postojećih sadržaja i strateških dokumenata relevantnih za sve tri dimenzije (društvo, ekonomija, okruženje) u osnovnoškolskim i srednjoškolskim nastavnim planovima i programima u zemljama regiona.*
Ključne reči *– održivi razvoj, obrazovni održivi razvoj, nastavni program i strateška dokumenta.*

Abstract: *As the concept of sustainable development simultaneously deals with current global issues and with future generations, it should be present in the educational system both through curricula as well as throughout the entire educational environment. Education for sustainable development is a response of formal education to global challenges aimed at helping schoolchildren understand what sustainable development is at both global and local levels, how to use their capacities for critical thinking and systematic considerations of the future, and finally, at motivating them to come up with individual actions that contribute to sustainable development of the community. The goal of this research is to collect and analyse available educational content and strategic documents relevant to the three dimensions (society, economy and environment) in primary and secondary school curricula/syllabuses in the countries in the region.*

Key words*: *sustainable development, educational sustainable development, curriculum, strategic documents.

1. UVOD

Kako je škola po definiciji vaspitno-obrazovna ustanova, potrebno je razmotriti kojim sve znanjima i veštinama treba podučiti decu, kako bi jednog dana i njihova deca bili srećni i zadovoljni stanovnici ove naše planete. Segment koji treba da bude implementiran u obrazovne kurikulume jeste obrazovanje za održivi razvoj, odnosno izgradnja znanja i veština potrebnih za život nas i budućih generacija. Odgovoran suživot s drugims najbolje se uči upravo kroz vaspitanje i obrazovanje dece u školama i predškolskim ustanovama. Jednom usvojene navike teško će „ispariti“, ali, svakako, zavise od čitavog društva i stanja svesti unutar njega.

Mnoge evropske zemlje su usvojile strateška dokumenta za razvoj i implementaciju obrazovnog održivog razvoja. U ovom radu analiziraćemo postojanje strateških dokumenata koji pružaju podršku obrazovnom održivom razvoju u zemljama iz okruženja: Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska, Republika Crna Gora i Republika Srbija.

2. OBRAZOVNI ODRŽIVI RAZVOJ

Povezivanje obrazovanja i održivog razvoja počelo je usvajanjem Agende 21- globalnog akcionog plana održivog razvoja, na konferenciji UN-a o okolini i razvoju u Rio de Žaneiru 1992. godine. U poglavlju 36. Agende 21, posvećenoj obrazovanju, obuci i javnoj svesti, navedena su četiri opšta cilja i to:

- Promovisati i poboljšati kvalitet obrazovanja (potrebnog za poboljšanje kvaliteta života),
- Preusmeriti kurikulume: (od predškolskog do fakultetskog nivoa),
- Podići nivo javne svesti o konceptu održivog razvoja,
- Obučiti radnu snagu radi doprinošenju usvajanja održivih modela proizvodnje i potrošnje.

Dokumentom UNESCO-a iz 2000. godine - (Okvir za akciju iz Dakra) obrazovanje je prepoznato kao osnova za održivi razvoj, mir, stabilnost u i među zemljama. Dodatni podsticaj obrazovanju za Održivi razvoj, učinila je rezolucija UN "Dekada obrazovanja za održivi razvoj 2005 - 2014. god.", koja nastoji da integriše načela održivog razvoja u sve vidove obrazovanja i vaspitanja čime bi se podstakle promene u ponašanju.

Obrazovanje za održivi razvoj predstavlja odgovor formalnog obrazovanja s ciljem da se učenicima pomogne da razumeju šta je održivi razvoj, te da ih podstakne da razmisle o individualnim akcijama koje doprinose održivom razvoju zajednice. Obrazovanje za održivi razvoj se posmatra i kao ukupni zbir raznih načina postizanja „društvenog učenja“kako bismo kolektivno postali sposobniji da se nosimo sa neizvesnošću i rizicima vezanim za održivost ukupnog života. Ciljevi Obrazovanja za održivi razvoj: promovisanje i unapređenje kvaliteta obrazovanja, preorijentacija nastavnih programa;

podizanje javne svesti o konceptu održivog razvoja i obuka radne snage. Obrazovanje za održivi razvoj se mora posmatrati kao sveobuhvatan paket u kom su sadržana ključna pitanja, kao što su: smanjenje siromaštva, održivi prihodi za život, klimatske promene, rodna ravnopravnost, korporacijska društvena odgovornost i zaštita starosedelačkih kultura. Sadržaji obrazovanja za održivi razvoj treba da se shvate kao integrativna tema, koja prožima više nastavnih programa.

U zemljama iz okruženja pokrenut je veliki broj projekata na temu održivog razvoja. Tako se u Bosni i Hercegovini realizuje projekat COOR[1], koji je počeo realizaciju projekta Eko-škola u osnovnim i srednjim školama. Cilj projekta je obuka učenika i nastavnika u ovoj oblasti, što je od velike važnosti za njihov budući rad i zanimanje, kao i osposobljavanje za pripremu predloga projekata za poboljšanje energetske efikasnosti u njihovoj školi. Sveukupni cilj programa Eko-škole je vaspitati i obrazovati današnje naraštaje tj.učiniti ih osetljivim na pitanje okoline, jer će upravo oni donositi odluke o razvoju društva u ovom veku.

Postoji i niz sveobuhvatnih projekata u regionu zemalja zapadnog Balkana kao što je "Obrazovanje za održivi razvoj na zapadnom Balkanu" u kom učestvuju sve zemlje iz regiona. Evropske zemlje, kao i zemlje iz okruženja, su u okviru koncepta održivog razvoja (OR), kao i koncepta obrazovnog održivog razvoja (OOR), donele određena zakonska akta.

2.1. OBRAZOVNI ODRŽIVI RAZVOJ U BOSNI I HERCEGOVINI

Na osnovu istraživanja agencije "proMENTE", čiji je cilj bio prikupljanje i analiziranje postojećih sadržaja relevantnih za tri dimenzije održivog razvoja (društvena, ekološka, društveno-ekonomska) u osnovnoškolskim i srednjoškolskim ustanovama širom Bosni i Hercegovini, došlo se do zaključaka da ne postoje posebni zakoni o održivom razvoju na kantonalnom, entitetskom i državnom nivou. Održivi razvoj uvršten je u postojeće zakone o poljoprivredi, šumarstvu, vodoprivredi, energetici, regionalnom razvoju, zaštiti prirodne okoline i slično, ali oni nisu povezani sa obrazovnim sistemom i obrazovnim procesom. Stoga održivi razvoj, u pravom smislu nije ukomponovan u obrazovni proces. Održivi razvoj u BiH se još uvek ne shvata kao koncept širi od zaštite prirodne sredine niti od strane uprave škola, ni od nastavnika, ni od učenika. Obrazovanje za održivi razvoj svedeno je na obrazovanje o zaštiti prirodne sredine u sklopu školskih predmeta (biologija, moja okolina, priroda i društvo, itd.) i radu ekoloških sekcija. Nedostaje elemenat važnosti promene sopstvenog ponašanja. Kad je reč o sadržaju nastavnih programa, ekološko obrazovanje može u celini biti deo obrazovanja za održivi razvoj ili se značajno preklapati s njim, ali ekološko obrazovanje nije dovoljna zamena za obrazovanje za održivi razvoj, zbog nedostatka društveno-kulturnih i ekonomskih dimenzija.
Analizom nastavnih programa i izabranih udžbenika, pokazalo se da je društveno kulturni aspekt obrazovanja za održivi razvoj tek na drugom mestu. Ekonomski elementi obrazovanja za održivi razvoj su najmanje zastupljeni u sve tri sprovedene analize

[1] http://www.coor.ba/bs/projekti/odgoj-i-obrazovanje-za-odrzivi-razvoj

(analize okvirnih nastavnih programa, izabranih predmeta i izabranih udžbenika). Ovaj rezultat ukazuje da izrada okvirnog nastavnog programa i predmetnih programa nije vršena u skladu sa principima održivog razvoja i da nije u dovoljnoj meri uzimala u obzir ekonomski aspekt. Okvirni nastavni programi, izabrani predmeti i izabrani udžbenici posvećuju dosta pažnje aspektu očuvanja prirode. Međutim, rezultati istraživanja pokazuju da ima mesta i za poboljšanje, s obzirom da se ne spominju obnovljivi izvori energije te da su neki primeri metoda za zaštitu prirode zastareli. Takođe, predmetni nastavni programi sadrže veliki broj pozitivnih primera, koji podstiču učenike na razmišljanje o vlastitom odnosu prema okolini. Prilikom kreiranja ili vrednovanja okvirnog i predmetnih nastavnih planova i programa i udžbenika, potrebno je uzeti u obzir i principe održivog razvoja. Iako nastavni planovi, programi i udžbenici poklanjaju dosta pažnje aspektu očuvanja životne sredine, evidentno je da postoji potreba za njihovim osavremenjivanjem i uključivanjem novih sadržaja (npr.o obnovljivim izvorima energije).

Trebalo bi na nivou škola uvrstiti razmenu iskustava i dobre prakse, stvaranje partnerstava sa školama koje imaju iskustva sa obrazovanjem za održivi razvoj. Prilikom kreiranja školskih razvojnih planova treba uzeti u obzir i principe održivog razvoja, te uvesti praksu obrazovanja za održivi razvoj u školama, kroz programe uštede energije i vode, zaštite životne sredine i sl.

Treninzi nastavnika za kompetencije za obrazovanje za održivi razvoj su neophodni kroz formalno i neformalno obrazovanje. Takođe treba uvesti koncept obrazovanja za održivi razvoj na nastavničkim fakultetima.

2.2. OBRAZOVNI ODRŽIVI RAZVOJ U REPUBLICI SRBIJI

Srbija po ovom pitanju kasni za Regionom, razlozi su mnogobrojni, ali svesnost o potrebi za obrazovanjem za održivi razvoj postoji. Naime, Vlada Srbije je donela Nacionalnu strategiju održivog razvoja, koja, između ostalog, sadrži strateško opredeljenje za pitanja zaštite životne sredine, očuvanja prirodnih resursa, institucionalni okvir i mehanizme za primenu strategije, izvore finansiranja, metodologiju praćenja i sl. Ova strategija nadovezuje se na mnoštvo drugih strategija, od kojih su za obrazovanje relevantne - Strategija razvoja stručnog obrazovanja u Republici Srbiji („Službeni glasnik RS", broj 1/07), Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji („Službeni glasnik RS", broj 1/07) i Nacionalni plan akcije za decu (usvojila republička Vlada 2004. godine).

Prema Nacionalnoj strategiji održivog razvoja, jedna od karika održivosti, jeste obrazovanje za održivi razvoj. Akcenat se stavlja na razvoj i obrazovanje ljudi, „ulaganje u znanje i veštine ljudi putem kvalitetnog, efikasnog i praktično primenljivog obrazovanja i neprestano usavršavanje članova svih društvenih grupa na principima jednakih mogućnosti"[2], a znanje se postavlja kao nosilac razvoja. Kreće se od koncepta

[2] Nacionalna strategija održivog razvoja, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2008 („Službeni glasnik RS", br. 57/08)

ekonomije zasnovane na znanju, čiji je nosilac moderno obrazovanje i neprekidno usavršavanje. Zato je neophodno realizovati projekte za osposobljavanje radne snage, koja će biti prilagođena potrebama tržišta rada i davati dodatne podsticaje obrazovanju i kulturi nerazvijenih regiona. Ova strategija jasno navodi potrebu za temeljnom reformom obrazovanja, kako zbog standarda, koji zaostaju za evropskim, tako i zbog važnosti da na adekvatan način odgovori na potrebe srpske privrede. Sistem obrazovanja treba da radi na razvijanju javne svesti i sticanju znanja iz oblasti zaštite životne sredine, primene čistijih tehnologija i energetske efikasnosti. Ističe se potreba jače podrške države za razmenom znanja (konferencije, naučni skupovi), za stalnim obrazovanjem odraslih/zaposlenih, za uklanjanjem prepreka koje sprečavaju jačanje kompetencija krajnje siromašnih i siromašnih, kao i za podsticanjem razvoja digitalne pismenosti u okviru razvoja stručnih kompetencija (akcije tipa „IKT za održivi razvoj“ i sl.).

U delu strategije koji se bavi obrazovanjem za održivi razvoj, analizira se postojeća situacija u Srbiji i navode se manjkavosti koje bi trebalo unaprediti (trenutni obrazovni sistem nije dovoljno efikasan i ne obuhvata dovoljnu količinu stanovništva). Potrebno je da se integrišu znanja iz svih relevantnih sektora (životne sredine, ekonomije i društva). Akcenat se stavlja na primenljiva znanja, prilagođavanje tržištu rada, dostupnosti kvalitetnog obrazovanja za sve, podsticaj ranog učenja, koncept doživotnog učenja, interdisciplinarno obrazovanje, kao i veću saradnju svih društvenih činilaca. Predlaže se veće ulaganje u obrazovanje, povećavanje pismenosti stanovništva, usklađivanje obrazovanja s potrebama tržišta rada, razvojem novih tehnologija i novih načina komunikacije.

U Nacionalnoj strategiji, među prioritetnim programima finansiranja, kao prva, navedena je održivost zasnovana na znanju, čiji su aspekti: podizanje kvaliteta obrazovanja, sticanje relevantnih kompetencija, modernizacija škola, unapređenje uslova za naučno-istraživački rad, itd. Predlažu se ulaganja u usavršavanje nastavnika, opremanje obrazovnih ustanova, izrada novih udžbenika i sl. U skladu sa ovom strategijom napravljen je i Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije održivog razvoja, a na ovaj dokument svakako se naslanja i Okvir nacionalnog kurikuluma u delu koji se tiče obrazovanja za održivi razvoj i sticanja međupredmetnih kompetencija.

Pod rednim brojem 9 u Okviru nacionalnog kurikuluma (trenutno u fazi izrade) navodi se kompetencija „Odgovoran odnos prema okolini“, koja za cilj ima Član 4, tačku 11, Zakona o osnovama obrazovanja i vaspitanja. Ona podrazumeva da učenik razume koncept zdravog okruženja, da pokazuje spremnost da se angažuje u pogledu očuvanja okoline i odgovornog upravljanja resursima, da uviđa prednosti korišćenja različitih izvora energije, kao i korisnost recikliranja. Da bi se stekla ova kompetencija, učenik mora da „ovlada znanjima i veštinama, stavovima i vrednostima neophodnim za formiranje održive budućnosti“[3]. Suština obrazovanja za održivi razvoj je interdisciplinarni pristup, što znači da koncept održivog razvoja mora da prožima svaki predmet.

[3] Education for sustainable development, UNESCO, http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/education-for-sustainable-development/

Primera radi, u okviru projekta" Razvionica", nastavnici su dobili zadatak da izdvoje ishode za svoj predmet, koji direktno doprinose razvoju kompetencija učenika za održivi razvoj. Neki od odgovora, koji najbolje ilustruju koliko je sveobuhvatna ova tema, su sledeći: 1) učenik prepoznaje lepotu prirode i njen značaj (likovna umetnost), 2) učenik ume da izračuna i proceni verovatnoću događaja u realnim situacijama (matematika), 3) učenik razdvaja objektivne činjenice od autorove interpretacije, razlikuje sintaksičke kategorije (srpski jezik i književnost), 4) učenik logično i strukturisano predstavlja kompleksne sadržaje i informacije iz raznih izvora, navodeći obrazloženja, reakcije, predloge... (engleski jezik) i 5) učenik obrađuje podatke u programu za rad sa tabelama (računarstvo i informatika). Na nama je da promenimo stavove, usvojimo reforme i primenimo inovacije, a sve zato da „ne kompromitujemo sposobnosti budućih generacija da zadovolje sopstvene potrebe“ [4].

2.3. OBRAZOVNI ODRŽIVI RAZVOJ U CRNOJ GORI

U Crnoj Gori, ciljevi i principi Obrazovanja za održivi razvoj u najvećoj meri podudaraju se sa opštim ciljem koncepta obrazovanja, koji treba da osposobljava učenike za aktivno učešće i doprinos društvenom, ekonomskom i kulturnom razvoju svoje zemlje, svoga mesta, ali i planete u celini. Pojedine teme, koje su svojstvene za održivi razvoj, već su prisutne u postojećem kurikulumu, ali nisu identifikovane kao takve ili nije vidljivo kako doprinose konceptu održivog razvoja. Neki od ovih pojmova su izuzetno važni za razumevanje održivosti, dok su drugi direktno povezani sa održivim razvojem. Na primer, učenje o očuvanju i održivom korišćenju prirodnih resursa odnosi se na održivost, međutim, znanje o tome šta su prirodni resursi je osnova za održivo korišćenje prirodnih resursa. Bez temeljnog koncepta, učenje koje se odnosi na održivi razvoj može biti teško ili posve izgubljeno. Kako bi se preorijentisali na obrazovanje za održivi razvoj i implementirali čvršći model obrazovanja za održivi razvoj, definisane su teme koje doprinose integrativnom pristupu opšteg obrazovanja i u većoj meri povezuju sadržaje pojedinih predmeta i predmetnih oblasti, što vodi ka razvijanju ključnih kompetencija učenika. Definisano je osam međupredmetnih tema, saglasno crnogorskim prioritetima, tradiciji i opredeljenjima, uz puno uvažavanje međunarodnih strateških dokumenta na polju obrazovanja za održivi razvoj.
Međupredmetne teme su: klimatske promene, zelena ekonomija, zaštita životne sredine, održivi gradovi i naselja, biodiverzitet, zdravstveno obrazovanje i vaspitanje, obrazovanje za i o ljudskim pravima, preduzetničko učenje”[5].

U Crnoj Gori se 2007. godine počelo sa reformom školskih nastavnih planova i programa na svim nivoima obrazovanja. Tada je donet akcioni plan “Integracija održivog razvoja u

[4] Svetska komisija za okolinu i razvoj, tzv. Bruntlandina komisija, od koje potiče jedna od prvih definicija održivog razvoja: “Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs” (Brundtland Report, 1987)

[5] Obrazovanje za održivi razvoj - međupredmetna oblast u predmetnim programima - osnovna škola, Crna Gora, Zavod za školstvo, 2014.god.

obrazovni sistem za period 2007-2009. godine."[6]Ovim Akcionim planom su precizno definisani postupci uvođenja sadržaja održivog razvoja u obrazovni sistem Crne Gore.

Na sajtu http://www.zzs.gov.me/rubrike/obrazovanje_odrzivi_razvoj može se naći niz dokumenata, koji daju uputstva i podršku svim učesnicima u obrazovnom procesu, po pitanju obrazovnog održivog razvoja, kao i opis aktuelih projekata na datu temu.

2.4. OBRAZOVNI ODRŽIVI RAZVOJ U REPUBLICI HRVATSKOJ

Cilj obrazovanja za održivi razvoj je osposobiti današnje učenike za vreme u kome će oni biti deo radno aktivnog stanovništva i donositi odgovorne i dalekosežne odluke. To buduće vreme može biti vrlo različito od sadašnjice i mi danas teško možemo predvideti koja će to konkretna znanja i veštine biti potrebni. Dakle, najbolje 'emo ih pripremiti ako ih naučimo da sami uče, da budu spremni da uče celi život. Po tom misaonom obrascu, stručnjaci, angažovani od strane UN-a, napravili su popis kompetencija koje će dobro doći u neizvesnom i turbulentnom svetu sutrašnjice.

Stoga je u Republici Hrvatskoj usvojen dokument "Obrazovanje za održivi razvoj-priručnik za osnovne i srednje škole" u kom je tačno definisan način implementiranja strategije održivog razvoja u obrazovni sistem Hrvatske. To područje razvoja definisano je nizom koraka: učiti, živeti i raditi zajedno. Unutar svakog koraka razvrstane su kompetencije koje bi trebalo razvijati obrazovanjem za održivi razvoj.

"*Učiti učiti*: Kompleksnost mišljenja i sistemsko mišljenje (kompleksni problemi održivosti mogu se razumjeti i rješiti jedino kognitivnim procesima viših razina); Sposobnost postavljanja analitičkih pitanja i kritičkog mišljenja; Sposobnost i odvažnost za svladavanje prepreka i rješavanje problema; Holistički pristup i interdisciplinarnost u razmišljanju – sposobnost povezivanja znanja; Kreativnost mišljenja – izlazak izvan ustaljenih okvira i stereotipa te orijentacija ka budućnosti; Sposobnost upravljanja promjenama, čemu je preduvjet sposobnost definiranja problema.
Učiti činiti: Sposobnost primjene znanja u kontekstu životne situacije; Djelovanje s odgovornošću, opredjeljenjem/odlučnošću, ali uz očuvanje samopoštovanja; Sposobnost suočavanja s krizama i rizicima; Odlučivanje u situacijama neizvjesnosti.

Učiti biti: Sposobnost samoizražavanja (svojih stajališta, interesa, težnji, načela) i komunikacije; Samosvijest;Sposobnost utvrđivanja i razjašnjavanja vrednota; Sposobnost savladavanja stresa.

Učiti živjeti i raditi zajedno: Uvažavanje drugih; Odgovornost djelovanja (lokalno i globalno); Sposobnost i vještina suradnje i timskog rada; Spremnost prihvaćanja podjele zaduženja i preuzimanje odgovornosti; Sudjelovanje u demokratskom odlučivanju;

[6] Akcioni plan "Integracija održivog razvoja u obrazovni sistem za period 2007-2009. godine. Ministarstvo prosvjete i nauke, Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje, Ispitni centar i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, uz podršku Fondacije Institut za otvoreno društvo, predstavništvo Crna Gora, Podgorica, 2007.god.

Vještina identificiranja socijalnih partnera i njihovih interesa; Vještina pregovaranja i postizanja sporazuma."[7]

3. ZAKLJUČAK

Zaostajanje našeg obrazovnog sistema u odnosu na zemlje iz okruženja, po pitanju obrazovnog održivog razvoja, ogleda se u nedostatku strateških dokumenta. Ključna pitanja razvoja obrazovnog održivog razvoja definišu se zvaničnim dokumentima kao što su strategije, akcioni planovi, kriterijumi kvaliteta, upustva za nastavnike i nastavni kurikulum. U Republici Srbiji po ovom pitanju postoji samo Nacionalna strategija održivog razvoja („Službeni glasnik RS", br. 55/05, 71/05 - ispravka i 101/07). Neophodno je hitno doneti Akcioni plan za obrazovanje za održivi razvoj, kao i prateća dokumenta, po uzoru na zemlje iz okruženja, i to za sve nivoe obrazovanja, od predškolskog do visokoškolskog.

[7] Obrazovanje za održivi razvoj - priručnik za osnovne i srednje škole, Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb 2011.god.

LITERATURA

[1] Obrazovanje za održivi razvoj - Priručnik za osnovne i srednje škole - Agencija za odgoj i obrazovanje, Zagreb 2011.god.

[2] Tekst Agende 21 na engleskom jeziku [dostupno na http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/english/Agenda21.pdf 2]

[3] Tekst Okvira za akciju iz Dakra na engleskom jeziku [dostupno na http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001211/121147e.pdf 3]

[4] Akciski plan za obrazovanje za održivi razvitak[dostupno na http://odraz.hr/media/96820/akcijski_plan_za_odrzivi_razvitak.pdf]

[5] http://www.drvojeprvo.hr/docs/drvojeprvoHR/pictures/10/Original.jpg

[6] http://promente.net/newsletter_2.pdf

[7] Akcioni plan "Integracija održivog razvoja u obrazovni sistem za period 2007-2009. godine. Ministarstvo prosvjete i nauke, Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje, Ispitni centar i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, uz podršku Fondacije Institut za otvoreno društvo, predstavništvo Crna Gora, Podgorica, 2007.god.

[8] Obrazovanje za održivi razvoj - međupredmetna oblast u predmetnim programima - osnovna škola, Crna Gora, Zavod za školstvo, 2014.god.

[9] Nacionalna strategija održivog razvoja, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2008 („Službeni glasnik RS", бр. 57/08), http://www.gs.gov.rs/lat/strategije-vs.html

[10] Okvir nacionalnog kurikuluma, Projekat Razvionica, https://digitalna.riznica.edu.rs/pluginfile.php?file=/12107/mod_page/content/52/Okvir%20nacionalnog%20kurikuluma%20-OP%C5%A0TI%20OKVIR%20novembar%202014.pdf

[11] Education for sustainable development, UNESCO, http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/education-for-sustainable-development/

[12] Zakon o osnovama obrazovanja i vaspitanja, "Službeni glasnik RS", br. 72/2009**,** 52/2011 i 55/2013